

עזריאל רוזנפלד וצבי מנדלוביץ

שהייה והטמנה בהלכות שבת

המקורות והשתלשלות הדעות

כידוע, אם הותחל בבישול בערב שבת, מותר במקרים מסוימים להניחו ("שהייה") כדי שיוסיף להתבשל בשבת; וגם מותר במקרים מסוימים לכסות מאכל חם ("הטמנה") כדי שיישאר (או יוסיף) בחמימותו בשבת. דיני השהייה וההטמנה מהווים פרק חשוב בהלכות שבת. כשמעיינים באופן שיטתי במקורות התלמודיים העוסקים בדינים אלו, רואים שזכרות בהם דעות שונות מאלו המקובלות בספרות החלכה. בפרט: (1) אצל תנאים אחדים היו דעות קיצוניות, שכמעט נשכח זכרן, בנוגע להיקפי איסורי שהייה והטמנה. (2) התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי נחלקו בטעם איסור שהייה. (3) גאוני סורא וגאוני פומבדיתא נחלקו בטעם איסור הטמנה.

במאמר הנוכחי יידונו, באופן שיטתי, המקורות התלמודיים העוסקים בדיני השהייה וההטמנה, וגם יוצעו השערות בדבר הגדרת המושגים "שהייה" ו"הטמנה" לאור מקורות אלו.

א. הקדמה

משום עונג שבת, צריכים להכין מאכלים חמים ולשמרם בחמימותם כדי שנוכל לאכלם בשבת.¹ מכיוון שאסור להדליק אש או לבשל בשבת, מובן שצריכים להתחיל הכנת מאכלים חמים מערב שבת. מכיוון שהותחל מעשה הבישול בערב שבת, מותר (במקרים מסוימים) להשאיר את המאכלים המתבשלים במקומם כדי שיוסיפו להתבשל או להצטמק בשבת, וגם מותר (במקרים מסוימים) לכסותם כדי שיישאר חמים. ה"שהייה" היא השארת המאכלים, כשנכנסת השבת, במקום הראוי לבישול. דיני השהייה, הן להיתר הן לאיסור, מהווים פרק חשוב בהלכות שבת.² ה"הטמנה" היא כיסוי המאכלים (כפי שנראה להלן: בדרך בלתי רגיל אצל בישול) כדי שישתמרו (או יוסיפו) בחמימותם. גם דיני ההטמנה הם פרק נכבד בהלכות שבת.³

בדיני השהייה וההטמנה רבו הפרטים וחילוקי הדעות. המקורות ההלכתיים לדיני

1 עיין: אוצר הגאונים, שבת, חלק התשובות, עמ' 41.

2 אורח חיים, סי' רנג-נד.

3 אורח חיים, סי' רנז-רנט.

הטמנה נאספו באנציקלופדיה התלמודית, ערך "הטמנה" (לדאבוננו, המקורות דיניי שהייה לא זכו עדיין לטיפול דומה). אבל מחברי הערך "הטמנה" הלכו בעקבות קודמיהם ופירשו את המקורות בהתאם לדעות המקובלות אצל המפרשים והפוסקים. כפי שנראה להלן, אם מעיינים במקורות בלי דעה קדומה, ומשתדלים להביןם כשלעצמם, רואים שיש דרכים אחרות בהכנתם. (כפרט: 1) כשמעיינים בדברי התנאים על דיני שהייה והטמנה, רואים שהיו אצל תנאים אחדים דעות קיצוניות בנוגע להיקפי איסורים אלה היו תנאים שהחמירו בהם הרבה, והיו שהקלו בהם הרבה, אבל דעות אלו כמעט נשכח זכרן בספרות ההלכה, ואינן נזכרות באנציקלופדיה התלמודית. 2) כשמעיינים בדברי האמוראים בירושלמי ובבבלי בנוגע לטעם איסור שהייה רואים שהלכו בדרכים שונות: לדעת הבבלי, נאסרה השהייה משום הבערה ("שמא יחתה בגחלים"), אבל מדברי הירושלמי יש להסיק שהשהייה אסורה משום בישול (כלומר: שמא יבוא לבשל, או לסייע בבישול, בשבת), וגם דעה זו נשתכחה. 3) כשמעיינים בדברי הגאונים בנוגע לטעם איסור הטמנה ("בדבר המוסיף הבל"), רואים שנחלקו אם גזרו עליה משום הבערה (גאוני סורא, ובעקבותם רש"י) או משום בישול (גאוני פומבדיתא, ובעקבותם הר"ח והרי"ף, וכן מפורש בירושלמי).

המקורות התנאיים על השהייה וההטמנה יצוטטו ויתפרשו בסעיף ב. המקורות התלמודיים על טעמי האיסורים (שלא נתפרשו על-ידי התנאים) יובאו ויידונו בסעיף ג. בסעיף ד נעייך בחומר התלמודי וההלכתי המתייחס למושגים "שהייה" ו"הטמנה", ונציע השערות וחקירות בנוגע להגדרתם, בהשוואה לדברי הפוסקים והאחרונים המסוכמים בספרים החשובים "שמירת שבת כהלכתה" ו"כללים בהלכות שבת". גישתנו במאמר זה היא היסטורית במקצת, ושיטתית במיוחד.

ב. המקורות לאיסורים והיקפיהם

1. המקורות לאיסורי שהייה

במשנה שבת א, ה-יא נחלקו בית שמאי ובית הלל, לעניין כמה מלאכות, אם מותר להתחילן בערב שבת אם עשייתן תהא נמשכת (מאליה) בשבת. בתוספתא פ"א הכ"א מתבאר שהמחלוקת היא כללית: "בית שמאי אומרים, ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, שתהא כל מלאכתך גמורה מערב שבת, ובית הלל אומרים, ששת ימים תעשה מלאכתך, עשה אותה כל ששה". כלומר, מותר להתחילה אפילו סמוך לשבת, כמו ששנינו (במשנה א, ח): "ובכולן בית הלל מתירין עם השמש".⁴

יש שפירשו, לדעת בית שמאי, שהאיסור להתחיל מלאכה שתימשך מאליה בשבת הוא מן התורה, ומטעם מצוות שביתת כלים, שכמו שישראל מצווה על שביתת בהמתו, כך הוא מצווה על שביתת כליו.⁵

לדעה זו, נדחקו לומר: "גיגית ונר וקדרה ושפוד מאי טעמא שרו בית שמאי? דמפקר להו אפקורי" (יח ע"ב). כלומר: גם בית שמאי מתירים להדליק נר קודם שבת אף-על-פי

4 השווה: בבלי מועד קטן ד, לעניין מלאכות הנעשות לפני שביעית ונמשכות בשביעית: "גמר שבת שבת משבת בראשית, מה להלן היא אסורה, לפנייה ולאחריה מותרין, אף כאן...". וכן בירושלמי שביעית פ"א ה"א: "מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה".

5 עיין: שבת יח ע"א, ורש"י ד"ה לרבות.

שהבערתו נמשכת בשבת, והם גם מתירים (לפחות, מן התורה) לקיים קדרה על הכירה, או צלי על השפוד, אף-על-פי שהבישול או הצלייה נמשכים בשבת. אלא שלדעת בית שמאי, מכיוון שהופקרו הכלים (הנר, הקדרה וכו'), שוב אין איסור מן התורה שמלאכת ההבערה או הבישול תימשך בשבת, אף-על-פי שהחומר המתבער או המתבשל (השמן, התבשיל וכו') לא הופקרו.

הדעה המקובלת היא, שאף בית שמאי אוסרים רק מדרבנן. בפרט, ה"שהייה", שהיא הנחת הבישול, הצלייה, או האפייה להימשך מאליהם בשבת, אסורה מדרבנן במקרים רבים. (טעם האיסור יתבאר להלן בסעיף ג). בית שמאי ובית הלל נחלקו בהיקף האיסור, והתנאים שאחריהם נחלקו בהגדרת המחלוקת. לפי הדעה המקובלת, כמה אופני שהייה אסורים אפילו לבית הלל. (בפרט, הם מחמירים בשהייה במקום שחומו מרובה או שיש בו אש מגולה, או במאכל שלא היה ראוי לאכילה מבעוד יום, כמו שיתבאר להלן). אבל היו גם דעות אחרות, שכמעט נשכח זכרן מספרות ההלכה. יש שסברו שהשהייה מותרת לגמרי לדעת בית הלל, וגם בית שמאי מתירים אותה אם המאכל היה ראוי לאכילה מבעוד יום. דעה זו (להלן: דעת המקלים) יש לייחסה לרבי שמעון, מפני שהיא נמצאת במכילתא דרשב"י. אחרים סברו שהשהייה אסורה לגמרי, ואסור להשאיר מאכל על האש בשבת אפילו אם נגמר בישולו קודם שבת. דעה זו (להלן: דעת המחמירים) יש לייחסה לרבי ישמעאל, מפני שהיא מובאת בברייתא השנוייה על שם תנא דבי רבי ישמעאל. להלן נציג את החומר שבספרות התנאים על איסורי שהייה, ונסווג אותו על פי דעות אלו.

א. מכילתא דרשב"י, פרשת יתרו (עמ' 149): "אין נותנין בשר בצל וביצה על גבי האש, ולא תבשיל לתוך התנור, אלא כדי שיצלו מבעוד יום, ובית הלל מתירין בכולן". זוהי דעת המקלים הנ"ל.

ב. משנה שבת א, י: "אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום. אין נותנין את הפת לתנור עם חשיכה, ולא את החררה על גבי הגחלים, אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום".

בכ"י קיימברידג' T.S. E II 24 מוסיף: "ובית הלל מתירים". גירסה זו היתה גם בפני הבה"ג (הוצאת הילדסהיימר, עמ' 162), ספר העתים (עמ' 8), והראב"ן (הוצאת עהרנרייך, דף קמב). לגירסה זו, המשנה נשנית בשיטת המקלים, והתחלת הצלייה או האפייה (או הבישול) סמוך לחשיכה אסורה רק לפי בית שמאי. מאידך, לגירסתנו, המשנה נשנית לפי הדעה המקובלת, והאיסור הוא לדברי הכל. לכל הדעות, האיסור הוא רק מדרבנן, ובקרבן פסח לא גזרו, כדברי המשנה הסמוכה: "משלשלין את הפסח בתנור עם חשיכה".

ג. תוספתא שבת פ"א ה"כ: "אמרו בית שמאי לבית הלל, אי אתם מודים שאין צולין בשר בצל וביצה ערב שבת עם חשיכה אלא כדי שיצלו?"

בריייתא זו מסכימה עם גירסתנו במשנה א, י. כן איתא בירושלמי שבת פ"א ה"ה: "בית שמאי אמרו לבית הלל דבר אחד ולא יכלו להשיבן, אמרו בית שמאי לבית הלל, אין אתם מודין לנו שאין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו כל צורכן מבעוד יום? ולא יכלו להשיבן". לדעה זו, דברי משנה ט ("ושוין אלו ואלו...") משתייכים גם למשנה י. יש להעיר שבמשנה ו אמנם נחלקו בית שמאי ובית הלל במעשים הדומים לאפייה

ובישול ("בית שמאי אומרים, אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט את העין, ובית הלל מתירין"), אבל המלאכות במשנה ו הן ליבון וצביעה, ואפשר שבית הלל מחמירים רק בבישול.

ד. משנה שבת ג, א-ב: "כירה שהסיקה בקש או בגבבא, נותנין עליה תבשיל. בגפת ובעצים, לא יתן עד שיגרוף או עד שיתן את האפר. בית שמאי אומרים, חמין אבל לא תבשיל. בית הלל אומרים, חמין ותבשיל... תנור שהסיקהו בקש ובגבבא, לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו...".

ה. תוספתא שבת פ"ג ה"א-ה"ג: "כירה שהסיקה בגפת ובעצים סומכין לה ואין מקיימין עליה עד שתהא גרופה וקטומה. גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן, הרי הן כקטומות. שתי כירות המתאימות, אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה, מקיימין על גבי גרופה וקטומה ואין מקיימין על גבי שאינה גרופה וקטומה. מה הן מקיימין עליה? בית שמאי אומרים אין מקיימין עליה כלום, ובית הלל אומרים חמין אבל לא תבשיל... דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, בית שמאי אומרים חמין אבל לא תבשיל, ובית הלל אומרים חמין ותבשיל".

המשנה נשנית בשיטת רבי יהודה, ובתוספתא מובאת גם שיטת רבי מאיר, ששניהם נשנו לפי הדעה המקובלת. בירושלמי פ"ג ה"א מוסיף (לענין תנור): "תני בר קפרא, אפילו לסמוך לו אסור", וכן בבבלי לח ע"ב: "תניא, תנור שהסיקהו בקש ובגבבא, אין סומכין לו, ואין צריך לומר על גביו, ואין צריך לומר לתוכו, ואין צריך לומר בגפת ובעצים". מחמירים בתנור מפני שחומו מרובה, ומקלים בכירה רק אם הסיקה בדבר שאינו משאיר גחלים (כגון קש), או אם גרפו (סילקו) או קטמו (כיסו באפר) את הגחלים. בירושלמי מפרש: "הגורף עד שיגרוף כל צורכו, מן מה דתני הגורף צריך לחטט ביד, הדא אמרה עד שיגרוף כל צורכו. והקוטם עד שיקטום כל צורכו, מן מה דתני מלבה עליה נעורת של פשתן, הדא אמרה אפילו לא קטם כל צורכו". מן התוספתא מבואר ש"נותנין" שבמשנה היינו "מקיימין", וכן איתא בירושלמי: "כיני מתניתא, מקיימין". אבל בבבלי לו ע"ב-לז ע"א נחלקו אם "לשהות תנן" או "להחזיר תנן".

ו. משנה שבת ג, ד: "מוליאר הגרוף, שותין הימנה בשבת. אנטיכי, אף על פי שגרופה, אין שותין ממנה".

מוליאר אין חומו מרובה (ככירה), ואנטיכי חומו מרובה (כתנור). עיין בירושלמי סוף ה"ג ובבבלי מא ע"א. הדברים נשנו בשיטת הדעה המקובלת. לפי זה, יש לשער שאסור לקיים את החמין באנטיכי בשבת.

ז. תוספתא שבת פ"ד ה"א: "לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמוסין ותתן לתוך התנור ערב שבת עם חשיכה... לא ימלא נחתום חבית מים ויתן לתוך התנור ערב שבת עם חשיכה...".

כרייתא זו, המובאת גם בירושלמי שבת פ"א ה"ו (במקצת) ובבבלי שבת יח ע"ב, יש לפרשה על-פי הדעה המקובלת האוסרת שהייה בתנור. רש"י פירש שעססיות ותורמוסין צריכים בישול הרבה, אבל הרמב"ם פ"ג הי"ב פירש שאלו וכל כיוצא בהן אינם צריכים בישול הרבה.

ה. בבלי שבת כ ע"א, לו ע"ב: "תניא, חנניה אומר, כל שהוא כמאכל בן דרוסאי, מותר להשהותו על גבי כירה, ואף על פי שאינה גרופה וקטומה".
מאכל בן דרוסאי (רש"י: לסטים היה) נאכל על-ידי הדחק, אם דברי חנניה (בן אחי רבי יהושע) נאמרים לדעת בית הלל, הם קרובים לדעה המקובלת, האוסרת שהיית מאכלים שעדיין אינם ראויים לאכילה. בבבלי (יח ע"ב) הוסיפו, שהשהייה מותרת גם בתבשיל שעדיין לא התחיל להתבשל כלל ("קדרה חייטא").

ט. בבלי שבת לה ע"ב: "תנו רבנן, שש תקיעות תוקעין ערב שבת... שלישיית להדליק את הנר... ושווהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת... תנא דבי רבי ישמעאל, שש תקיעות תוקעין ערב שבת... ועדיין חמין מונחין על גבי כירה וקדרות מונחות על גבי כירה. התחיל לתקוע תקיעה שלישיית, סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק, ושווהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת".

י. תוספתא סוכה פ"ד הי"א-הי"ב: "נטל לקרות (תקיעה שלישיית), משימלא לו חבית מים ויצלה לו דג קטן וידליק לו את הנר... נטל לקרות (תקיעה רביעית), מעבירין תבשיל מעל גבי כירה ומטמין לו מיחם ומדליק לו את הנר".

יא. מדרש תנחומא, פ' מטות: "שלישיית תוקע והיו מטמינין את החמין ומדליקין את הנר. גמר מלתקוע, היתה קדרה על גבי כירה, מניחין אותה בארץ".

ייתכן שהברייתא הראשונה שבבבלי נשנית לדעת המקלים, ומתירה להדביק את הפת בתנור סמוך לחשיכה. אבל רש"י לא פירש כן, וגם לפי זה היה מותר להתחיל גם את הצלייה סמוך לחשיכה. מכל מקום, אין השהייה וההטמנה נזכרות בפירוש בברייתא זו, לא להיתר ולא לאיסור. לפי הברייתא השנייה, התוספתא והתנחומא, משמע שאסור לגמרי להשאיר את המאכל בתנור או על הכירה משחשיכה, ואין להתיר אפילו אם כבר נתבשל עד שהוא ראוי לאכילה, או אם גרף או קטם את האש, אלא צריכים להסירו קודם חשיכה ("סילק המסלק..."), "מעבירין תבשיל מעל גבי כירה...", "היתה קדרה על גבי כירה, מניחין אותה בארץ", ולפיכך טומנין את החמין סמוך לשבת כדי שישארו בחמימות. דעה מחמירה זו, שיש לייחסה לרבי ישמעאל, היא כנגד משמעות שאר המקורות, וגם לשון "מקיימין" ודעת חנניה נוגדים לה בהדיא, וגם בקרבן פסח התירו את השהייה. (דיני ההטמנה יתבאר בסמוך). ייתכן שלדעה זו אסורה השהייה מדאורייתא.

סיכום: לפי הדעה המקובלת (הכוללת דעות רבי מאיר, רבי יהודה, וחנוניה), בית הלל מתירים את השהייה רק אם המאכל היה ראוי לאכילה מבעוד יום (משנה שבת א, י לגירסתנו, ובבלי שבת כ ע"א, לו ע"ב), או (לרבי מאיר ורבי יהודה) בכירה שאין חומה מרובה ואין בה אש מגולה (משנה שבת ג, א-ב, ד ותוספתא שבת פ"ג ה"א-ה"ג, פ"ד ה"א). דעה זו היא הדעה היחידה הנוכרת אצל המפרשים והפוסקים, אבל מתוך העיון במקורות יש להציע שהיו גם שתי דעות אחרות. לדעת המקלים (מכילתא דרשב"י, וגירסת יחידים במשנה שבת א, י), בית הלל מתירים להתחיל את הבישול סמוך לחשיכה, ולדעת

6 השווה בבלי סנהדרין ע ע"א: "בשיל ולא בשיל, כבשר כיבא [רש"י: כווייה בגחלים] דאכלי גנבי".

המחמירים (בכלי שבת לה ע"ב, וכן בתוספתא סוכה פ"ד הי"ב ובמדרש תנחומא), משמע שאסור לגמרי להשאיר מאכלים על הכירה משחשיכה.

2. המקורות לאיסורי הטמנה

מדברי הבריייתות שהבאנו בסעיף ב1, אות ט ("והטמין המטמין", "ומטמין לו מיחם") ראינו שנהגו להטמין את החמין, כדי שיישארו בחמימותו⁷ סמוך לחשיכה. כן איתא במשנה שבת סוף פרק ב: "ספק חשיכה... טומנין את החמין" — משמע שלאחר חשיכה אסור להטמין.⁷ הדעה המקובלת בספרות ההלכה היא שכשבת אסור להטמין כלל, וגם בערב שבת אסור להטמין בכמה דברים "המוסיפים הבל" (=חום). אבל יש להציע שהיו תנאים שהקלו בהטמנה, והתירו להטמין בכל דבר בערב שבת, ואסרו להטמין בדברים המוסיפים הבל רק בשבת. להלן נציג את המקורות שבספרות התנאים הדנים בהטמנה, ונראה שרובם מתפרשים לשתי הדעות, או אפילו נוטים לדעת המקלים.

א. משנה שבת ג, ג: "לא יטמיננה (ביצה) בחול וכאבק דרכים בשביל שתצלה". משנה זו דנה בהטמנת הביצה בשבת, שהיא אסורה משום צלייה, ואיננה עוסקת בהטמנת חמין כמובנה הרגיל. עיין בבלי וירושלמי על אתר, והשווה תוספתא שבת פ"ג הי"ב: "רבן שמעון בן גמליאל אומר, מגלגלין ביצה על גבי סיד רותח, אבל אין מגלגלין את הביצים על גבי עפר רותח".

ב. משנה שבת ג, ד: "מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סילון של צונין בתוך אמה של חמין. אמרו להן חכמים, אם בשבת, כחמין שהוחמו בשבת...". מעשה זה היה בדרך הטמנה (בבלי לט ע"א: "דרמיא להטמנה"), וכן איתא שם ע"ב: "מעשה שעשו אנשי טבריה, ואסרי להו חכמים, בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום". רש"י פירש שהמעשה היה בערב שבת, אבל מלשון המשנה ("אם בשבת") משמע שהחמירו רק אם המעשה היה בשבת, ולפי זה ייתכן שהמשנה מתפרשת כדעת המקלים. בירושלמי פירשו את מעשי אנשי טבריה רק לענין רחיצה בשבת.⁸

ג. משנה שבת ד, א-ב: "במה טומנין ובמה אין טומנין? אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול, בין לחין בין יבשין, ולא בתבן ולא בזגין ולא במוכין ולא בעשבין בזמן שהן לחין, אבל טומנין בהן כשהן יבשין. טומנין בכסות ובפירות ובכנפי יונה ובנעורת של פשתן ובנסורת [ירושלמי: "תניי דבית רבי, נעורת"] של חרשין דקה. רבי יהודה אוסר בדקה ומתיר בגסה. [תוספתא פ"ג הכ"ב: "רבי יהודה אומר, נעורת של פשתן דקה הרי היא כזבל". בבלי מט ע"א: "תני רבי אושעיא, טומנין בכסות יבשה ובפירות יבשין, אבל לא בכסות לחה ובפירות לחין"]. טומנין בשלחין... בגיזי צמר...". [ממה שמוסיפה המשנה "ואין מטלטלין אותם", אין להסיק דבשבת איירי, שהרי יתכן שאיסור הטלטול מתעורר רק כשבאים להסיר את המאכל המוטמן מן ההטמנה ולאכלו בשבת.]

7 השווה ירושלמי שבת פ"ד ה"א: "הא אם חשיכה, אסור לטמן בהן".

8 עיין גם תוספתא שבת פט"ז ה"כ: "הרוחץ בחמי טבריה... לא יזלף על בשרו מפני שמרבה הבל".

- ד. ירושלמי שם: "תני, אין טומנין ברמץ... אית תניי תני טומנין בסלעים, ואית תניי תני אין טומנין".
- המשנה אינה מפרשת אם ההטמנה נעשית בשבת או בערב שבת.⁹ לפי הדעה המקובלת, המשנה עוסקת בהטמנה בערב שבת, ואוסרת גם אז להטמין בדברים המוסיפים הבל. (אם דברי המשנה נסמכים על לשון המשנה סוף פרק ב "וטומנין את החמין", יש אמנם להסיק שהיא עוסקת בהטמנה בערב שבת). אבל ייתכן שהמשנה עוסקת בהטמנה בשבת (כמשנה ג, ג ותוספתא פ"ג הי"ב שציטטנו למעלה, שגם הן דנות בחול, אבק, סיד, ועפר לעניין בישול בתוכם או על גביהם), ואילו בערב שבת, ככל מותר להטמין, כדעת המקלים.
- ה. משנה שבת ד, ג: "לא כסהו מבעוד יום, לא יכסנו משתחשן. כסהו ונתגלה, מותר לכסותו".
- לפי הדעה המקובלת, משנה זו עוסקת בדברים שמותר להטמין בהם בערב שבת (לשון "כסהו" רומז ל"כסות"?). אבל לדעת המקלים, יש לפרש שהיא עוסקת בדברים שאסור להטמין בהם בשבת (ולשון "כסהו" מתפרש על גמר ההטמנה).
- ו. שם: "ממלא אדם את הקיתון ונותן לתוך הכר או לתוך הכסת".
- בבבלי (נא ע"א) ובירושלמי פירשו, שמשנה זו עוסקת בהטמנת צונן. אבל באמת מותרת הטמנת הקיתון אפילו אם מילא אותו בחמין, מפני שהוא כלי שני (עיין להלן). הטמנה זו מותרת אפילו בשבת.
- ז. תוספתא שבת פ"ג ה"כ: "אין טומנין את החמין בתחלה בשבת, אבל מוסיפין עליהן עוד כלים. רבן שמעון בן גמליאל אומר, נוטל את הסדינין ונותן את הגלופקרין [בגדים עבים של צמר], נוטל את הגלופקרין ונותן את הסדינין".
- בריייתא זו נשנית לפי הדעה המקובלת, דאילו לדעת המקלים, גם בשבת מותר להטמין בסדינין וכד'. כן איתא בבבלי נא ע"א: "תנו רבנן, אף על פי שאמרו אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשיכה, אם בא להוסיף מוסיף".
- ח. שם: "וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא אסרו להטמין אלא במיחם שהוחמו בו מערב שבת, אבל מפנה הוא לתוך מיחם אחר או לתוך קיתון אחר ומטמין".
- מן הלשון "מערב שבת" משמע שההטמנה היא בשבת, אבל אין להסיק שהבריייתא נשנית כדעת המקלים. היא מתירה רק להטמין כלי שני, ואפילו בשבת.
- ט. שם כג ע"ב: "טומנין מיחם על גבי מיחם וקדרה על גבי קדרה ומיחם על גבי קדרה וקדרה על גבי מיחם, וטח את פיהם בבצק, ולא שיחמו אלא שיהיו שמורין".
- בריייתא זו מובאת בבבלי נא ע"ב, ושם הגירסה היא: "מניחין מיחם על גבי מיחם וקדרה על גבי קדרה, אבל לא קדרה על גבי מיחם ומיחם על גבי קדרה". לשון "מניחין" מסתבר יותר, שאין המעשה דומה להטמנה. (אמנם אצל חול ואבק, לשונות "יטמינו" ו"על גבי" מתחלפים). הטמנה לשם "שמירה" נזכרת גם במשנה שבת כב, ד (עיין להלן).
9. השווה תוספות שבת לט ע"ב, ד"ה ממעשה: "דמתניתין איכא לאוקמי בכין השמשות, אבל מבעוד יום הוה אימנא דשרי". השווה גם רש"י בבא בתרא יט ע"א, שפירש "במה טומנין: בשבת" (ולא "לשבת").

אם הנחת מיחם על גבי מיחם וכו' נחשבת כהטמנה, יש לפרש לפי הדעה המקובלת שההנחה נעשית בערב שבת (ולכן מותר לטוח את פיהם בבצק), ולדעת המקלים שהיא נעשית בשבת.

י. שם: "וכשם שאין טומנין את החמין בתחילה בשבת, כך אין טומנין לא את השלג ולא את הצונין".

סתם הטמנת שלג וצונן היא בדברים ה"משמרים" (ואינם מוסיפים הבל), ואם כן ברייתא זו נשנית לפי הדעה המקובלת. בבבלי (נא ע"א-ע"ב) ובירושלמי איתא, שרבי מתיר להטמין את הצונן (בשבת), וכן הכריעו הפוסקים, כמבואר להלן בסעיף ד.

יא. משנה שבת כב, ד: "נותנין תבשיל לתוך הכור בשביל שיהא שמור, ואת המים היפים ברעים בשביל שיצטננו, ואת הצונן בחמה (במשנה שכירושלמי: בחמין) בשביל שיחמו".

נתינת תבשיל לתוך הכור אינה נחשבת הטמנה, ומותרת אפילו בשבת. גם הטמנת מים במים בשביל שיצטננו, והטמנת הצונן, מותרים בשבת. מדברי הבבלי בשבת לט ע"א מוכח שגרסו "בחמה", אבל כמה ראשונים גרסו "בחמין" (ר"ח, רי"ף, ר' יהונתן [עייין שיטה להר"ן] ורי"א^ז). לגירסה זו יש לפרש, שהחמין הם חמי טבריה בקרקע (דומיא דמים הרעים), ולפי זה, משנה זו מתירה את מעשה אנשי טבריה, ואפילו בשבת. גם בבבלי קמו ע"ב איתא, שהטמנה כוו אינה דומה להטמנה ברמץ, בניגוד לדברי הבבלי לט ע"א [נדחוק לפרש שה"חמין" הם חמי האור באמבטי שבקרקע. בבבלי מ ע"ב התירו נתינת צונן (בכלי) במים חמים רק אם החמים הם בכלי שני]. מכל מקום, לגירסה זו, המשנה מתפרשת כדעת המקלים.

יב. תוספתא שבת פט"ז ה": "פגה שטמנה בתבן, וכן חררה שטמנה בגחלים... נוטלה". ייראה שהתוספתא עוסקת בהטמנה בערב שבת, ואם הגחלים הן דברים המוסיפים הבל (עייין בסעיף ג), יש להסיק שהיא נשנית כדעת המקלים.

יג. מכילתא, פ' ויקהל: "או לא יהא רשאי להדליק לו נר או להטמין לו את החמין או לעשות לו מדורה, תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיהם ביום השבת, ביום השבת אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת".

כמו שההבערה היא בערב שבת (עייין גם משנה שבת א, יא), כך יש לפרש את ההטמנה. אבל אם ההטמנה היא בדברים המוסיפים הבל, דומיא דהבערה, יש להסיק (ממה שהיא מותרת בערב שבת) שדברי המכילתא הם כדעת המקלים.

סיכום: מקובל שאסור להטמין כלל בשבת, וגם בערב שבת אסור להטמין בדברים המוסיפים הבל (תוספתא פ"ג ה"כ, ה"ג). אבל מכמה מקורות משמע שמותר להטמין בערב שבת בכל דבר, וגם בשבת מותר להטמין בדברים שאינם מוסיפים הבל (תוספתא פט"ז ה"י ומכילתא). רוב המקורות (משנה ג, ד; ד, א-ג) מתפרשים לשתי הדעות, אבל דעת המקלים נשתכחה מספרות ההלכה, אף-על-פי שהתוספות (לט ע"ב, ד"ה ממעשה) כתבו שהיא אפשרית.

ג. טעמי האיסורים לפי הבבלי והירושלמי

טעמי איסורי שהייה והטמנה לא נתפרשו בספרות התנאים. בחלק זה יתבאר שהאמוראים והגאונים נחלקו אם שהייה והטמנה אסורות משום בישול (גזירה שמא יבוא לבשל, או לסייע בבישול, בשבת) או משום הבערה (גזירה שמא יבוא להבעיר אש בשבת). כל המקורות המובאים להלן מסכימים לדעות המקובלות בשהייה ובהטמנה שנתבארו בסעיף ב. אין זכר, בדברי האמוראים שבשני התלמודים, לדעות המקלים או המחמירים בשהייה, או לדעת המקלים בהטמנה.

1. טעם איסור שהייה

ידוע שלדעת הבבלי, אסרו את השהייה "גזירה שמא יחתה בגחלים" — כלומר, גזירה שמא יבוא לחתות באש (שתחת המאכל הנשהה, כדי למהר בישולו), והחתה בגחלים בשבת חייב משום מבעיר (ומכבה).¹⁰ כן איתא בבבלי שבת יח ע"ב: "מאן תנא להא דתנו רבנן,¹¹ לא תמלא אשה... לא ימלא נחתום...? אפילו תימא בית הלל (המתירים שהיית הצלי והפת אם נצלו או נאפו קצת מבעוד יום), גזירה שמא יחתה בגחלים. אי הכי, מוגמר וגפרית¹² נמי לגזור? התם לא מחתי להו, דאי מחתי סליק בהו קוטרא וקשי להו [שם לא יחתה בהם, שאם יחתה, יעלה בהם עשן ויהא קשה להם]. אונין של פשתן¹³ נמי לגזור? התם כיון דקשי להו זיקא לא מגלי להו [שם, כיוון שהרוח קשה להם, לא יגלה אותם]. צמר ליורה לגזור? אמר שמואל, ביורה עקרוה (רש"י: מעל האור). וניחוש שמא מגיס בה? בעקורה וטוחה. והשתא דאמר מר גזירה שמא יחתה בגחלים, האי קדרה חייאתא... ובשיל שפיר דמי, בשיל ולא בשיל אסיר [קדרה חיה... ומבושלת, מותרת להשהות, אבל מבושלת במקצת, אסורה]... והתני¹⁴ אין צולין בשר בצל וכיצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום? התם בבישרא אגומרי [שם בבשר על גחלים]. מסוגייה זו מוכח שבבישול ובצלייה, גזרו על השהייה משום הבערה (חיתוי בגחלים). [לעניין צלייה עוד איתא בבבלי עירובין קג ע"א: "משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה (משנה שבת א, א) ... ולא גזרינן שמא יחתה בגחלים... בני חבורה זריזין הן".] בבבלי שבת לו ע"ב הביאו ראייה שמותר להשהות קדרה על כירה שיש בה אש מגולה מסוף משנת שבת א, י: "אין נותנין את הפת בתוך התנור עם חשיכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה — הא קרמו פניה, שרי", ומוכח מזה שטעם האיסור באפייה שווה לטעם האיסור בבישול. היה אפשר לגזור בקדרה שמא יגיס בה (כמבואר בשבת יח ע"ב), ובצלי שמא יהפך בו (עיין מנחות נו ע"א: "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הניח בשר על גבי גחלים [בשבת], היפך בו חייב, לא היפך בו פטור... דאי לא היפך ביה הוה בשיל מצד אחד כמאכל בן דרוסאי, וכי מהפיך ביה בשיל משני צדדים כמאכל בן דרוסאי, וקמשמע לן דכל מצד אחד כמאכל בן דרוסאי לא כלום הוא", ומבואר מזה שהמהפך בצלי בשבת ומסייע בצלייתו, חייב).

10 תוספתא שבת פ"ב ה"ח; ירושלמי שבת פ"ב ה"ה; בבלי כריתות כ ע"א.

11 תוספתא שם, פ"ד ה"א.

12 עיין תוספתא שבת פ"א הכ"ג.

13 עיין משנה שבת א, ו.

14 משנה שבת א, י.

כלומר: היה אפשר לגזור בקדרה ובצלי משום בישול (גזירה שמא יבוא לסייע בכישול או בצלייה בשבת), אבל גזרו בהם משום הבערה (גזירה שמא יחתה בגחלים) משום שטעם זה שייך בכל מיני המאכלים — קדרה, צלי, ופת.¹⁵ ניש להעיר שלעניין בישול עכו"ם איתא בבבלי עבודה זרה לח ע"א-ע"ב: "מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא עכו"ם ומהפך בו... שופתת אשה קדרה על גבי כירה ובאת עכו"ם ומגיסה... האי ריפתא דשגר עכו"ם ואפה עכו"ם ובא ישראל וחתה בה חיתוי...". סוגיה זו מזכרת היפוך אצל צלייה, הגסה אצל בישול, וחיתוי אצל אפייה. (בסוגיה המקבילה שבירושלמי עבודה זרה פ"ב ה"ט נזכרת רק הגסה: "ישראל שופת והנכרי מנער"). אבל לעניין בישול עכו"ם, החיתוי מועיל להתיר את הפת משום סיוע בכישול, לא משום הבערה, ואין להסיק מסוגיה זו שום דבר לעניין טעמי איסורי שהייה.]

בירושלמי אין גזירת "שמא יחתה בגחלים" נזכרת בשום מקום, אף-על-פי ש"החוחה גחלים מתחת הקדרה בשבת חייב חטאת" (שם שבת פ"ב ה"ה). בירושלמי שם פ"א ה"י, לאחר דברי הברייתא "אמרו בית שמאי לבית הלל, אין אתם מודין לנו שאין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו כל צורכן מבעוד יום, ולא יכלו להשיבן", מוסיף: "אמר רבי זעירא, אלולי דלא מעלה רישי בני אריותא, הוינא אמר טעמא: תמן [אם לא שאינני רוצה להושיט ראשי בין האריות, הייתי אומר טעם: שם] בשר בצל וביצה דרכו להתהפך, [אבל] הכא [לענין שריית דיו וכו'] מה אית לך למימר? אמר רבי יודן, נצלו כאכילת בן דרוסאי, אסרו דבר שדרכו להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכן מבעוד יום. אמר רבי מנא, לא מסתברא דלא מותר, דינון יכלין למימר לון, היאך אתם משיבין לנו מדבר שדרכו לצלות כל צורכו מבעוד יום על דבר שאין דרכו להשרות כל צורכו מבעוד יום". האמוראים נחלקו אם אסור להתחיל הצלייה בערב שבת אפילו אם תהא נגמרת במקצת (כמאכל בן דרוסאי) מבעוד יום, אבל כולם מסכימים שטעם האיסור הוא גזירה שמא יהפך את הצלי — כלומר, גזירה שמא יבוא לסייע בצלייתו בשבת. הטעם "שמא יהפך" שייך גם בחזרה על גבי גחלים (משנה שבת א, י), אבל לכאורה אינו שייך בפת, וייתכן שלדעת הירושלמי לא גזרו בפת. [עיי' ירושלמי שבת שם: "רבי יעקב בר אחא בשם רבי אסי, וזריות הן הנשים בפת יותר מן התבשיל. מה בין פת ומה בין תבשיל? תבשיל דרכו לאכול רותח, פת אין דרכו לאכול רותחת". כלומר: לא שכח שירצו לאכול את הפת מיד בתחילת השבת, ואין לגזור שמא יבקשו למהר אפייתו, וגם אין לגזור בפת מכיוון שהנשים וזריות בו, כמו שלא גזרו בקרבן פסח מפני שבני חבורה וזריות הם. ייתכן שגם בברייתות המובאות בבבלי שבת לה ע"ב לעניין שש תקיעות, יש לפרש שהקלו בפת יותר מבצלי, והתירו להדביקה בתנור סמוך לחשיכה.] טעם איסור שהייה בתבשיל לא נתפרש בירושלמי, אבל יש לשער שגזרו עליה משום שמא יבוא להוסיף בו מים (ויתחייב משום בישול המים). כך איתא בירושלמי שבת פ"א ה"ו, על איסור נתינת צמר ליורה (לשם צביעה) סמוך לחשיכה: "רב יהודה בשל שמואל, והיא שתהא היורה עקורה, אבל אם היתה היורה קבוע אסורה, מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי [מים]", וכן שם סוף פ"ג ה"ג, לעניין שחיית מים בשבת ממוליאור שאינו גרוף, איתא: "מפני שהוא עשוי פרקים פרקים, הוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים".

15 עיין רמב"ן על שבת יח ע"ב.

סיכום: לדעת הבבלי, גזרו על השהייה משום הבערה (שמא יתהה בגחלים), אף-על-פי שהיו יכולים לגזור בקדרה ובצלי משום בישול (שמא יגיס, שמא יהפך). לדעת הירושלמי, גזרו על השהייה משום בישול: בקדרה, שמא יוסיף מים (?); בצלי, שמא יהפך; ובפת ייתכן שלא גזרו. דעת הירושלמי אינה נזכרת אצל הפוסקים, וגם מפרשי הירושלמי פירשוהו על-פי דברי הבבלי.

2. טעם איסור הטמנה

לדעת הירושלמי שבת פ"ד ה"א, אסרו את ההטמנה בדברים המוסיפים הבל, "לפי שהדברים הללו רותחין ומרתחין, והוא נוטלן והן תשים לתוך ידו, ומחזירין והן מוסיפין רתיחה, לפיכך אסרו לטמון בהן". טעם זה שייך אפילו כשמטמין בערב שבת, שמא יבוא להוציא את הקדרה מן ההטמנה ולהחזירה בשבת, ונמצא מרתחה בשבת. כלומר, גזרו על הטמנה בדברים אלה משום שמא יבוא לבשל, או להוסיף על הבישול, בשבת. [ההטמנה בשבת בדברים אלה, שאסורה אפילו לדעת המקלים בהטמנה, אין להסיק שהיא אסורה מדאורייתא, שאף-על-פי שהמטמין בהם מרתח את הקדרה בשבת, הרי מסתמא כבר נתבשלה הקדרה בערב שבת, ואין בישול אחר בישול]. לפי זה, גזרו על השהייה ועל ההטמנה (בדבר המרתח, בערב שבת) מטעם אחד: שמא יבוא לבשל או להוסיף על הבישול בשבת. פן יש להבין את דברי הירושלמי שם: "אסרו טמינה מפני כירה (= שהייה), אסרו כירה מפני טמינה". [ושם מוסיף: "אסרו כירה שהבלה ממיעות [מועטת] מפני כירה (צ"ל תנור?) שהבלה מרובה, אסרו תבשיל שנתבשל כל צורכו מפני תבשיל שלא נתבשל כל צורכו, אסרו חמין מפני תבשיל שנתבשל כל צורכו, חזרו והתירו חמין". עוד איתא שם, בשם רבנן דתמן: "אם היתה יורה, מותר" — אולי משום שדברים אלה אין בהם כוח להרתח את היורה.] ההטמנה (בשבת) בדברים שאינם מוסיפים הבל אסורה מטעמים אחרים: "מפני שלא חשיכה, הא אם חשיכה אסור לטמון בהן, תמן אמרין מפני ביטול בית המדרש, אמר רבי בא מפני החשד, שאם אומר את לו שהוא מותר, אף הוא אינו עושה אותן כל צורכו מבעוד יום".

בבבלי שבת לד ע"א-ע"ב נמצאות שתי גירסאות על טעמי איסורי הטמנה:

א. גירסת הר"ח¹⁶: "אמר רבא, מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף [הבל] ואפילו מבעוד יום? גזירה שמא ירתח". כן גרס הרי"ף, וכן מובא בשם הגאונים (מסתבר: רב שרירא ורב האי, גאוני פומבדיתא), ויש לפרש שגירסה זו מסכימה לטעם הניתן בירושלמי ("מפני שהדברים האלה רותחין ומרתחין..."), שגזרו שמא יבוא להחזיר את הקדרה להטמנה בשבת ולהרתחה, וכן פירש הרמב"ן את דעת הרי"ף. [לפירוש זה קשה להבין את המשך הסוגיה: "אמר ליה אביי, אי הכי בין השמשות נמי לגזור? אמר ליה, סתם קדרות בין השמשות רותחות הן". הרמב"ם, הלכות שבת פ"ד ה"ב, אמנם פסק שמוותר להטמין בין השמשות בדבר המוסיף הבל, אבל תמהו עליו (עי"ש בראב"ד), ופירשו שאביי שואל על ההטמנה בין השמשות בדבר שאינו מוסיף הבל (עי' ברמב"ן ובפי' ר' פרחיה שם).] עוד איתא שם: "ו[נאמר רבא], מפני מה אמרו אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשיכה? גזירה שמא יטמין ברמץ ויבוא לתווי בגחלים". כלומר:

16 אנו מקדימים כאן גירסת הר"ח לגירסת רש"י, מפני שאין לגירסת רש"י מקור מפורש מתקופת הגאונים.

חוששים שמא יטמין באפר חם שחשב שאין בו גחלים, שרמץ כזה מצטנן ואינו מוסיף הבל,¹⁷ ואם באמת היו ברמץ גחלים, הריהו חותה בהן כשמתמין בו. (אין זה דומה לגזירת "שמא יתזה בגחלים" לעניין שהייה, ששם הגחלים ידועות לו, וגזרו שמא יבוא לחתות בהן אחר-כך להוסיף בהן חום.) לגירסה זו, גזרו על ההטמנה בדבר המוסיף הבל משום בישול, ועל ההטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל משום הבערה.

ב. גירסת רש"י: "אמר רבא, מפני מה אמרו אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשיכה? גזירה שמא ירתיח." [פי' רש"י: "גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחלה, ונמצא מבשל בשבת". לפירושו זה, קל להבין את שאלת אביי ותשובת רבא. ייתכן שטעם זה קרוב לטעם "מפני החשד" הנזכר בירושלמי.] "ואמר רבא, מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום? גזירה שמא יטמין ברמץ שיש בה גחלת. אמר ליה אביי, ויטמין? גזירה שמא יתזה בגחלים." כאן מדובר ברמץ שידוע שיש בו גחלים,¹⁸ ורמץ כזה ודאי מוסיף הבל, וגזרו שמא יתזה בו משחשיכה, כמו שגזרו לעניין שהייה. [גם רב נחשון, גאון סורא, סובר שרמץ הוא דבר המוסיף הבל, כמו שמבואר באוצר הגאונים (התשובות) לשבת, עמ' 13 ועמ' 36. עוד יש להביא ראיה שרמץ הוא דבר המוסיף הבל ממה שאסרו בבבלי שבת לט ע"א להטמין (ביצה בשבת) בחול גזירה שמא יטמין ברמץ, שהרי חול נמנה במשנה שבת ד, א בין הדברים המוסיפים הבל. גם יש להביא ראיה לגירסת רש"י, שאסור להטמין קדרה בשבת גזירה שמא יבוא להרתיחה קודם שיטמיננה, מדברי הבבלי בשבת נא ע"א: "תנו רבנן, אף על פי שאמרו אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשיכה... אבל פינה ממיחם למיחם מותר, השתא אוקורי קא מקיר לה, ארתוחי קא מירתח לה? ! [עכשיו הוא מקרר אותה, ואין לחוש שיחמם אותה]." גם מדברי הבבלי בשבת לט ע"א-ע"ב: "אמר רב חסדא, ממעשה שעשו אנשי טבריה ואסרי להו רבנן, בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום", יש להביא ראיה לגירסת רש"י, שבבבלי שם לט ע"א דימו את מעשה אנשי טבריה להטמנה ברמץ. מכל מקום, אנו רואים שלגירסת רש"י, גזרו על ההטמנה בדבר המוסיף הבל משום הבערה, ועל ההטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל משום בישול.

סיכום: לדעת הירושלמי ולגירסת הר"ח והרי"ף (וגאוני פומבדיתא?) בבבלי, גזרו על ההטמנה בדבר המוסיף הבל משום בישול, ולגירסת רש"י (וגאוני סורא?) גזרו עליה משום הבערה. לגירסת הר"ח והרי"ף גזרו על ההטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל משום הבערה, לגירסת רש"י גזרו עליה משום בישול, ולדעת הירושלמי גזרו עליה מפני ביטול בית המדרש או מפני החשד (משום בישול?).

17 עיין ירושלמי שבת פ"ד ה"א: "תני, אין טומנין ברמץ, אמר רבי זעירא, הדא אמרה אפר שצנן מותר לטמון בו", ועיין רש"י פסחים עה ע"א: "רמץ, אפר רותח", ורש"י נדרים נא ע"א: "רמץ, עפר [צ"ל אפר] של גחלים", ורש"י חולין ח ע"א: "רמץ, אפר חם".

18 וכפירוש רש"י כאן: "רמץ, אפר המעורב בגחלים", וכן פירש רש"י בנידה מט ע"ב, "רמץ, אפר גחלים בוערים".

ד. בירור המושגים והלכותיהם

בחלק זה נדון בהגדרת המושגים "שהייה" ו"הטמנה" על-פי דברי התלמוד והפוסקים. ההשערות והחקירות המסומנות בכוכבית (*) הן כנראה חדשות.

1. שהייה

השהייה היא השארת (או הנחת) המאכל, קודם שנכנסת השבת, במקום שראוי לבשל (או לצלות או לאפות) בו. אין הבדל אם המאכל כבר התחיל להתבשל שם או במקום אחר, או אם התבשל שם ברציפות או הוסר והוחזר.¹⁹ יש שהשהייה אסורה אפילו במקום שאין שם אש, כלומר במקום שהבישול מתהווה על-ידי תולדת האור (*או תולדת החמה?), שהרי אסור שהייה בתנור (שחומו מרובה) אפילו אם לא נשאר בו אש.²⁰ הפוסקים מקלים בשהייה אם אין לחוש שיתקן את החום או שיסייע בבישול.²¹

2. הטמנה בדבר המוסיף הבל

כל הדברים הנזכרים במשנה שבת ד, א לעניין איסור הטמנה הם חומרים רכים, או מורכבים מחתיכות קטנות, שאפשר "להשקיע" בהם את המאכל (או הכלי שהמאכל בתוכו) עד שהוא מתכסה: גפת, זבל, מלח, חול,²² תבן, זגין, מוכין, עשבים, נעורת²³ ורמץ. השווה גם משנה שבת ב, ג-ד ובבלי שם לט ע"א: "לא יטמיננה בחול ובאבק דרכים... ממעשה שעשו אנשי טבריה [והביאו סילון של צונין בתוך אמה של חמין] ואסרי להו חכמים, בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל", ותוספתא שם פט"ז ה"י: "פגה שטמנה בתבן וכן חררה שטמנה בגחלים". [בבבלי עירובין פז ע"ב איתא "טומנין בעצה" (פסולת קטניות), אבל הדין מתפרש שם לעניין מכשירין.] כן איתא בתוספות שבת מח ע"א, ד"ה דזיתים: "דלא אסרו אלא כשמטמין ומדביק סביב הקדרה, דומיא דרמץ". החומרים הנזכרים כוללים תולדות החמה (אבק דרכים, חמי טבריה) ותולדת האור (רמץ). [גם הטמנה באור עצמו (גחלים) נזכרת, אבל לא לעניין איסור הטמנה.] יש לחקור (*) אם אסור "להטמין" בדברים שאין בהם ממשות, כגון אד (כ"דוד כפול") או שלהבת²⁴ או אוויר חם או קרינה אינפרה-אדומה או מיקרו-גל, וייראה שאין לאסור הטמנה כזו אם נעשית בדרך הרגילה בהכנת המאכלים (עי' להלן).

כמה פוסקים אסרו משום הטמנה אם הקדרה נוגעת (מתחתיתה) באש או בגחלים, "דכי משהו לתוכה דשאינה גרופה, מטמין ממש ברמץ",²⁵ "ושיהוי זה אינה הטמנה, אלא כגון כסא של ברזל והקדרה יושבת עליה והיא תלויה, או באבנים או כיוצא בה, אבל הטמנה על גבי גחלים דברי הכל אסור".²⁶ אפשר לפרש שהחמירו בנוגעת בגחלים

19 עיין תוספות שבת לו ע"ב, ד"ה בית הלל; רא"ש שבת פרק ד, סי' ב.

20 משנה שבת ג, ב.

21 שולחן ערוך, סי' רגג-רגד.

22 עיין: ירושלמי על אחר (וכן לגבי תבן ורמץ); בבלי בבא בתרא יט ע"א.

23 משנה שבת ד, ב; תוספתא שם פ"ג הכ"ב לדעת רבי יהודה.

24 עיין: שמירת שבת כהלכתה, פרק א, הערה קצה.

25 רש"י שבת לו ע"א, ד"ה היינו.

26 ר"ח שם, וכן הביאו כמה ראשונים בשם רב האי גאון.

משום שהגחלים ראויים להטמין בהם, ולדעתם אפילו הטמנה במקצת (כנגיעה גרידא, עכ"פ מלמטה) אסורה, אבל לפי זה היה לנו לאסור גם שהיית בשר או חררה על גבי גחלים²⁷ משום הטמנה. להלכה, אין אוסרים משום הטמנה את הנגיעה (מלמטה) באש או בדבר המוסיף הבל אלא אם המאכל טמון גם מלמעלה (בדבר שאינו מוסיף הבל. ע"י להלן), וכן נפסק בשולחן ערוך סי' רנג סע' א וסי' רנו סע' ח, וייראה שיש לאסור גם אם המאכל והאש מכוסים בכיסוי אחד, שלא בדרך ביטוי גיל (ע"י להלן).

אין צורך שיהא המאכל הנטמן נוגע (ישר) בחומר שהטמינוהו בו, שהרי על-פי-רוב מטמינים כלי שהמאכל בתוכו. [מובן שכש"טומנין את החמין", הם בתוך כלי, וכן איתא בתוספתא סוכה פ"ד הי"ב: "ומטמין לו מיחם", וכן במשנה שבת ג, ד הטמינו אנשי טבריה סילון של צונין בתוך אמה של חמין.] היו אמוראים שהקלו אם המאכל ניתן בכלי שבתוך כלי אחר, והטמינו את הכלי החיצון, אבל להלכה יש להחמיר אם הכלי החיצון נוגע בחומר שהטמינוהו בו, עכ"פ מתחיתו. כן איתא בבבלי שבת מז ע"ב — מח ע"א: "אמר רבי זירא משום חד דבי רבי ינאי, קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים... דזיתים מסקי הבלא" [מעלים חום]. (המפרשים מסכימים שההטמנה שבסוגיה זו היא במוכין וכד' שבתוך הקופה (השווה משנה שבת ד, ב), אבל הנתינה בקופה כשלעצמה אינה הטמנה.) ובירושלמי שבת פ"ד ה"א איתא: "ברתיה דרבי ינאי הוות משמש קומי אבוי והוות מעלה קומי תבשילין רותחין. אמר לה, היך איתעבידא? אמרה ליה, כמרא (= טמון. ע"י ערוך השלם) וגיפתא (צ"ל "בגיפתא" או "גו גיפתא"). אמר לה, לא תהי עבדה כן, אלא כמרא גו קופתא, ויהבה קופתא על גיפתא. [בת ר' ינאי היתה משמשת לפני אביה והיתה מעלה לפניו תבשילים רותחים (בשבת)]. אמר לה, איך נעשו? אמרה לו, הטמנה בגפת. אמר לה, אל תעשי כן, אלא הטמנה בקופה, ונתינת הקופה על הגפת.] אמר רבי זעירא, בהדא רבי חנינא פליג. דרש רבי אחא בשם רבי חנינה, הגפת מלמטן ותבן מיכן ומיכן אסור, ומודה בה רבי ינאי. הראשונים נחלקו²⁸ אם יש לאסור משום הטמנה כשיש הפסק אוויר בין המאכל (או הכלי שהמאכל בתוכו) ובין מקור החום. להלכה יש להקל, וכן מקלים אם יש הפסק אוויר בין המאכל ובין הכיסוי.²⁹

גאוני סורא והנמשכים אחריהם השתמשו לפעמים בלשון "הטמנה" לעניין מעשי שהייה: "הכי אמר רב משה גאון, ושאלתון תבשיל שבשל כמאכל בן דרוסאי מהו להטמינו בגחלים מבעוד יום או להטמינו בכירה שאינה גרופה וקטומה?"³⁰ "וששאלתם טומנין בתנור, והקשיתם היכי טומנין, והתניא כוותיה דאביי, תנור שהסיקהו בקש ובגבבא אין טומנין בו ואין צריך לומר מתוכו ואין צריך לומר מגבו... אף על גב דתניא כוותיה דאביי, וחמור תנור מכירה דאפילו בקש ובגבבא אסור להטמין בו, הני מילי בתנור דנחתומין, אבל תנור דידן ככירה דמי ומותר להטמין בו... והלכך שרי להטמין בו."³¹

27 משנה שבת א, י; בבלי שם יח ע"ב.

28 הרמב"ן ורבנו יונה. עיין ר"ן על הרי"ף רפ"ד דשבת.

29 שולחן ערוך, סי' רנו סע' ח.

30 אוצר הגאונים, שבת, התשובות, עמ' 19. התשובה דינה כשהייה, ואינה אוסרת משום הטמנה.

31 שם, עמ' 35. התשובה מובאת בשו"ת גאוני מזרח ומערב ובספר העתים סמוך לפני תשובת רב משה גאון. לפנינו בבבלי הגירסה היא: "אין סומכין לו, ואין צריך לומר על גביו, ואין צריך לומר לתוכו",

בהלכות גדולות מובאות הלכות שהייה תחת הכותרת "הלכות הטמנה". גם ברש"י שבת לו ע"ב, ד"ה עד, איתא: "עד שיגרוף הגחלים, משום דמוסיף הכל... או עד שיתן אפר על גבי גחלים לכסותם (יש גורסים: לכבותם) ולצננם", וכן פירש שם כ ע"א, ד"ה קטום: "מפזרים אפר מלמעלה כדי להפיג חומו שלא יוסיף הכל בשבת". מאידך, הר"ח ורה"ג מדגישים ש"שיהיו זה אינה הטמנה". בסעיף ג לעיל ראינו, שלדעת רש"י וגאוני סורא גזרו על ההטמנה (בדבר המוסיף הכל) ועל השהייה מטעם אחד, שמא יתהה בגחלים, אבל לדעת הר"ח וגאוני פומבדיתא, גזרו על ההטמנה בדבר המוסיף הכל מטעם אחר ("שמא ירתח"), ולפיכך יש להבין מה שהדגישו שאין השהייה דומה להטמנה. בתוספתא שבת פ"ג הכ"ג איתא: "טומנין מיחם על גבי מיחם", אבל בבבלי נג ע"ב: גרסו "מניחין במקום טומנין", וכן גרסו הגאונים (עי"ש ברמב"ן). ולהלכה, אין לאסור הנחת מיחם על גבי מיחם משום הטמנה אם אין המיחם העליון מכוסה בכגד וכד', וכן יש לפרש את ההטמנה בכירה (שאינה גרופה) או כתנור, אם הן אמנם אסורות משום הטמנה. כמה אמוראים החמירו בשהייה בתוך תנור וכד', אבל לא פירשו ששהייה כזו אסורה משום הטמנה. בבבלי שבת לו ע"א איתא: "אמר רב חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לא שנו אלא על גבה, אבל לתוכה אסור". כן איתא בירושלמי פ"ג ה"א: "רבי חלבו רב ענן בשם רב, לא שנו אלא עליה, הא לתוכה לא. עד איכן? עולא אמר עד ג', אמר רבי מנא עד מקום שהוא עושה חריץ... רב ישיע בר גיזורה הוה משמש קומי רבי זעירא והוה מעייל קומוי תבשילין רותחין. אמר ליה, היך איתעבידא? אמר ליה, גרוף תופיא (= כירה. עי' ערוך, ע' תפי) ויהב בגווה. אמר ליה, לא תהי עביד כן, אלא גרוף תופיא ויהב תלתא כיפין ורמי עליהון". נר' ישיע בן גיזורה היה משמש לפני ר' זעירא והיה מעלה לפניו תבשילים רותחים (בשבת). אמר לו, איך נעשו? אמר לו, (על ידי) גריפת כירה ונתינה בתוכה. אמר לו, לא תעשה כן, אלא גרוף את הכירה ותן שלוש אבנים ושים עליהן. כל האמוראים האלה מחמירים אם הקדרה נוגעת בתחתית התנור או הכירה, ויש אוסרים גם כשהיא מונחת על מדף (ר' מנא, שכן יש מפרשים את ה"חריץ"), ויש אוסרים אפילו בקדרה תלויה אם היא למטה מג' טפחים (עולא). רב נחשון (גאון סורא) התיר שהייה בתנור: "אמר רב יהוסף הלוי בן פלטי בפירושו, ששאלו רב נחשון גאון ז"ל ואמרו לו ששמענו בשתי ישיבות משהין בתנור, ואמר כך עושיין עדיין"³² ויש לשער שהוא מתיר רק בתנור דידן, שדינו ככירה. גם רש"י לשבת לו ע"ב, ד"ה כירה, פירש שהשהייה בכירה היא "לתוכה", ומדברי רש"י המובאים לעיל (לעניין כירה שאינה גרופה) משמע שהוא מתיר את השהייה בכירה גרופה אפילו אם הקדרה נוגעת בקרקעית הכירה. בבבלי שבת יח ע"ב (ועי' כ ע"א) נחלקו בשהיית צלי על השפוד (בתנור שיש בו גחלים) אם אין התנור חתום (שרוק בטיט) ואין הצלי נפסד אם פותחים את התנור או חותמים בגחלים:³³ "רב אשי שרי ורב ירמיה מדפתי אסיר. ולרב

ולשון "אין צריך לומר" מיושבת יותר לגירסה זו. ללשונות "מתוכו" ו"מגבו" השווה משנה שבת ג, ב: "תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו", והשווה הביטויים השכיחים "מבפנים" ו"מבחוץ". הטמנה בתנור אמנם נזכרת בירושלמי שביעית פ"ה ה"ד וגיטין פ"ה ה"י: "תנור לטמון בו אונין של פשתן", אבל לא לעניין הטמנת מאכל לשבת.

32 אוצר הגאונים, שבת, התשובות, עמ' 40.

33 השווה: רש"י, שם; רמב"ם, הלכות שבת פ"ג הי"ג.

אשי דשרי, והתניא (צ"ל והתנן. משנה שבת א, י) אין צולין בשר בצל וכיצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום? התם כבישרא אגומרי [שם בבשר על גחלים]. בה"ג ורב שרירא גאון (בשיטת גאוני סורא)³⁴ והר"ח (על שבת כ ע"א) פסקו כרב אשי המקיל, אבל הרי"ף והרמב"ם פסקו כרב ירמיה מדיפתי המחמיר, ואף-על-פי שהצלי שעל השפור, וכן הפת הדבוקה בדופן התנור (ע"י משנה שבת א, י ובבבלי), אינם נוגעים בקרקעית התנור. [בדרך כלל, בסורא הקילו בשהייה, כדאיתא בבבלי שבת לז ע"ב: "בסורא משהו".] לכל הדעות, אין האיסור משום הטמנה, אף-על-פי שהקדרה או הצלי או הפת הן בתוך התנור. להלכה, אין להחמיר בשהייה בתוך תנור שלנו, אם הוא גרוף וקטום, אפילו אם הקדרה נוגעת בקרקעית התנור.³⁵

היו ראשונים שהקלו בהטמנה בדבר חם כשמקור החום כבר נפסק: "ורבינו ברוך פירש... שהכירה אין חומה אלא מחמת האש, ולעולם מתקרר והולך, אבל בגפת מוסיף הבל מעצמו".³⁶ הפוסקים החמירו אם עדיין לא כתתה האש,³⁷ ויש מחמירים גם בהטמנה שיש בה נגיעה בחומר חם, אם החום האצור מספיק לחמם את המאכל למשך הזמן שיישאר בהטמנתו,³⁸ וכן משמע מדבר הבבלי מא ע"א לעניין אנטיכי גרופה "שנחושטה מחמתה". אבל להלכה, אין הטמנה כזו נחשבת כהטמנה בדבר המוסיף הבל, אפילו אם היא יכולה לחמם את המאכל הרבה (עיי' בסעיף הבא), ולפיכך היא מותרת בערב שבת.³⁹ ייראה (*) ששמיכה חשמלית פועלת חשובה כמוסיפה הבל, ואסור להטמין בה בערב שבת, ויש לחקור (*) אם מותר להטמין בה בערב שבת כשאינה פועלת אם עתידה לפעול בשבת על-ידי שעון, או אם היא פועלת בערב שבת ועתידה להפסיק פעולתה. לעניין שהייה, אין מחמירים⁴⁰ כשמקור החום פועל לסירוגין על-ידי וסת-חום (טרמוסטט), וגם אין להחמיר אם מקור החום נפעל או נפסק על-ידי שעון, אם אין ההפעלה גורמת לבישול בשבת.

צריך עיון (*) אם כל הדברים הנזכרים לאיסור במשנה שבת ד, א הם מוסיפים חום ממש, אפילו כשהם לחים (עיי"ש במשנה ובגמרא), וייתכן שכמה מהם נאסרו רק מפני שהם דומים לרמץ. בירושלמי מתוארים דברים אלה כ"מרתיתים" וכמפיקים "תבשילין ורתחין". היו ראשונים שאסרו הטמנה המוסיפה חום למאכל אפילו אם אינה יכולה לחמם את המאכל הרבה.⁴¹ אבל להלכה, אין הטמנה כזו נחשבת כהטמנה בדבר המוסיף הבל, ולפיכך היא מותרת בערב שבת.⁴² ייראה (*) שהטמנה המוסיפה חום למאכל אסורה, אפילו אם מקור החום איננו למטה מן המאכל.⁴³

- 34 עיין: אוצר הגאונים, שבת, פירושים, עמ' 15: "ורב שרירא גאון נמי כהאי גאון סבירא ליה, וחכי פירש כפרק כירה...".
- 35 עיין: שולחן ערוך, סי' רנב, סע' א.
- 36 תוספות שבת מח ע"א, ד"ה דויתים.
- 37 עיין: שו"ת רש"ל, סי' ס.
- 38 ט"ז, סי' רנב, א.
- 39 משנה ברורה, סי' רנח, ב.
- 40 שמירת שבת כהלכתה, א, מ.
- 41 עיין ר"ן על הרי"ף דפ"ד דשבת בשם רבנו יונה: "תוספת חום... ניכר[ת]".
- 42 משנה ברורה, סי' רנח, ב.
- 43 אמנם עיין: שולחן ערוך הרב, מהרורא בתרא, סי' רנט.

לא אסרו להטמין בדברים שאין דרך כלל להטמין בהם את המאכלים (תוס' ב"ב יט ג"א, ד"ה משום). אין נתינה רגילה של מאכל בכלי אסורה משום הטמנה, אף-על-פי שהכלי חם (או יש בו מקור חום) והוא מכוסה כרגיל,⁴⁴ מפני שאין זו דרך הטמנה, אלא תשמיש רגיל בכלי. גם אין לאסור נתינת מאכל במאכל חם או בנוזל חם משום הטמנה, אם רגילים להכין אן המאכל בדרך זה (משנה שבת כב, ב). מכיוון שמעשים אלה אינם דרך הטמנה, מותר לעשותם אפילו בשבת (אם אינם גורמים לבישול). אבל לכסות את המאכל או את הכלי (אפילו בערב שבת) באופן בלתי רגיל, כגון בכגדים וכד' (ויש אוסרים גם בנייר של מתכת), או להשקיע את הכלי בנוזל (בכלי ראשון. שבת מ ע"א), בכוונה שיתחמם המאכל,⁴⁵ אסור משום הטמנה, ואף-על-פי שהכיסוי אינו מוסיף חום מעצמו. עיקר הכיסוי הוא למעלה, מפני שדברים המגולים מלמעלה מפסידים את חומם בנקל,⁴⁶ ויש מקלים אם אין הכל מכוסה.⁴⁷

הפוסקים אסרו את ההטמנה אפילו במאכלים שהתירו בהם את השהייה, כגון מאכל חי או מבושל כל צורכו,⁴⁸ ולא חילקו בין מטמין לצורך הלילה או לצורך מחר,⁴⁹ וגם החמירו בהטמנה בתוך מקום חתום.⁵⁰

3. הטמנה בדבר המעמיד הבל

ראינו בסעיף ב שלפי הדעה המקובלת, אסור להטמין את המאכלים (או המשקים) בדבר המוסיף הבל (=חום) אפילו בערב שבת. מאידך, אסור להטמין מאכלים או משקים חמים בשבת אפילו בדבר "שאינו מוסיף הבל" (לשון הברייתא המצוטטת בבבלי שבת נא ע"ב, וכן איתא בבבלי שבת לד, לט ע"ב). רש"י, מז ע"ב ד"ה במה, פירש שהכוונה לדבר המעמיד הבל, כלומר דבר המעכב את החום מלצאת מן המאכל. גם הרמב"ם, הלכות שבת פ"ד ה"א, פירש שהכוונה לדברים "שאם טמן בהן התבשיל, ישאר בחמימותו בלבד, ואין מוסיפין לו בישול, אלא מונעין אותו מלהצטנן". ויש לחקור (*) אם לדעתו, דברים המעמידים את החום היטב, עד שתבשיל רותח הטמון בהם נשאר כרתחתו ומוסיף להתבשל, חשובים כדברים המוסיפים הבל.

מאכל שהיה טמון מערב שבת בדבר המעמיד הבל ונתגלה, מותר לכסותו בשבת (משנה ד, ב), וגם מותר לגלותו ולחזור ולכסותו בדבר המעמיד הבל יותר היטב, או להוסיף עליו כיסוי (תוספתא פ"ג ה"כ), ויש שהתירו גם להכניס מאכלים אחרים לכלי שבתוך ההטמנה.⁵¹

כל הדברים הנזכרים במשנה שבת ד, א-ב (לעניין שמותר להטמין בהם בערב שבת) הם חומרים רכים, או מורכבים מחתיכות קטנות, שאפשר "להשקיע" או לכוון בהם את הדבר הנטמן: תבן, זגין, מוכין ועשבים יבשים, כסות, פירות (כגון קטניות. ע"י רש"י).

44 רשב"א לשבת מ ע"ב.

45 שו"ע רנו, ב.

46 שו"ע הרב, שם.

47 שמירת שבת כהלכתה, פרק א, הערה קצה.

48 תוס' שבת מז ע"ב, ד"ה במה; שו"ע רנו, ז.

49 תוס' שם ושו"ע שם, א.

50 שו"ע שם, ח ומשנ"ב מז.

51 חזון איש, סוף סי' לו.

נוצות ("כנפי יונה"), נסורת, נעורת, שלחין, גיזי צמר, כר, וכסת. בתוספתא פ"ג ה"כ נזכרים גם סדינין וגלופקרין [בגדי צמר עבים], ובירושלמי נזכרים גם אפר (שצנן) וסלעים (קטנים, של מתכת. ע"י גם ב"ב יט ע"א). רוב הדברים האלה אמנם מעמידים הבל, פחות או יותר (השווה לשון הירושלמי בסוף הפרק: "כל הדברים מועילין"), חוץ מ"סלעים" של מתכת, שהם מוליכים חום היטב. יש לחקור (*) אם למעשה יש להתיר את ההטמנה בדבר המוליך חום, כגון נייר של מתכת (אם הוא כסוי בל"ג רגיל), וגם (*) אם יש להתחשב ביציאת החום על-ידי קרינה ובעיכוכו על-ידי החזרה. עוד יש לחקור (*) אם אסור "להטמין" בנוזל או אד או קצף המעמידים חום, או להטמין בחלל ריק (כגון שנתן את המאכל בכלי, הידק את כסוי הכלי והוציא ממנו את האוויר), ולמעשה אין לאסור את ההטמנה בדברים שאין דרך כלל להטמין בהם את המאכלים.

ההטמנה בדבר המעמיד חום אסורה רק בדרך "השקעה" או כריכה — כלומר, כשכורך או מדביק אותו סביב למאכל, או סביב לכלי שהמאכל בתוכו. לא אסור להטמין על-ידי נתינת המאכל בכלי המכוסה באופן רגיל, או על-ידי הכנסתו לתוך תיבה או תא, שאין זו דרך הטמנה אלא תשמיש רגיל בכלי או בתא, ואפילו אם הכלי מעמיד חום היטב, כגון כלי "תרמוס" (שמר-חום) שיש חומר מעמיד חום או חלל ריק בתוך דופןותיו, וכן יש להתיר נתינת מאכל בשבת בכלי שהיה מכוסה מערב שבת בדבר המעמיד חום.⁵² עיקר ההטמנה בדבר המעמיד חום הוא מלמעלה, שכן דרך החום לעלות, ואם מכסים מלמעלה בדבר המעמיד חום, מעכבים את החום מלצאת,⁵³ אבל יש מקלים אם אין הכל מכוסה.⁵⁴

ההטמנה בדבר המעמיד חום אסורה רק במאכלים או משקים חמים [כלשון המשנה (שבת סוף פרק ב): "ספק חשיכה... טומנין את החמין", ופירשו בירושלמי פ"ד ה"א: "הא אם חשיכה, אסור לטמון בהן"]. כן איתא בבבלי שבת נא ע"א: "אמר רב יהודה אמר שמואל, מותר להטמין את הצונן. אמר רב יוסף, מאי קא משמע לן, תנינא (שם במשנה) 'ממלא אדם קיתון ונותן תחת הכר ותחת הכסת'? אמר ליה אביי, טובא [הרבה] קא משמע לן, דאי ממתניתין הוה אמינא הני מילי [הייתי אומר שהדברים אמורים בן דבר שאין דרכו להטמין, אבל דבר שדרכו להטמין לא, קא משמע לן. אמר רב הונא, אמר רבי אסור להטמין את הצונן. והתניא רבי התיר להטמין את הצונן? לא קשיא, הא מקמיה דלישמעיה [זה קודם ששמע כן] מרבי ישמעאל ברבי יוסי, הא בתר דלישמעיה [וזה אחר ששמע כן], כי הא דיתבי רבי ואמר אסור להטמין את הצונן, אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן, אמר כבר הורה זקן". (עוד נזכר שם בגמרא שרבי אמי אסר להטמין את הצונן, ורב נחמן התיר.) רש"י, ד"ה מותר, פירש דבהטמנת צונן מפני החמה, שלא יתחמם, איירי, אבל הרמב"ם בהלכות שבת פ"ד ה"ד פירש דאיירי בהטמנת צונן (בדבר החם קצת?) להפיג צינתו, וכן פירש הרמב"ן בשם הגאונים. מלשון התוספתא שבת פ"ג הכ"ג משמע כדעת רש"י: "וכשם שאין טומנין את החמין כתחילה בשבת, כך אין טומנין לא את השלג ולא את הצונין". (התוספתא מצוטטת בגמרא סוף פרק ד, ובבבלי הוסיפו "רבי התיר להטמין את הצונן", ובירושלמי הוסיפו "ורבי מתיר".)

52 לדעת החזון איש, הנזכרת למעלה.

53 שו"ע הרב, מהר"ב, סי' רנט.

54 משנ"ב רנג, סט.

התירו גם להטמין את החמין אם הם בכלי שני (תוספ' שם ה"כ): "אין טומנין את החמין כתחילה בשבת... וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא אסרו להטמין אלא במיחם שהוחמו בו מערב שבת, אבל מפנה הוא לתוך מיחם אחר או לתוך קיתון אחר ומטמין". כן איתא בבבלי שבת נא ע"א, "וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא אסרו אלא אותו מיחם, אבל פינה ממיחם למיחם מותר, השתא אוקורי קא מקיר לה, ארתוחי קא מירתח לה? [עכשיו הוא מקרר אותו, ולא יבוא להרתיחון]. הפוסקים התירו להטמין אפילו כלי ראשון שנתקרר קצת.⁵⁵ יש לחקור (*) אם מותר להטמין מאכל (חם) שטוב יותר לאכלו כשאינו חם.

4. סיכום

השהייה היא הנחת המאכל, קודם שנכנסת השבת, במקום הראוי לבשל בו, ואסורה כשיש לחוש שיתקן את החום או שיסייע בכישול. ההטמנה היא כיסוי בדבר שדרך לכסות בו, כשאינן ההטמנה תשמיש רגיל בו או מעשה רגיל בהכנת המאכל, ודווקא כשהכיסוי נוגע בדבר הטמון. בערב שבת, אסורה הטמנה שיש בה נגיעה בדבר המוליד חום, אם הכוונה להוסיף חום במאכל. בשבת, אסורות גם הטמנה שיש בה נגיעה בדבר שיש בו חום אצור, והטמנת כלי ראשון בדבר שמעמיד חום, אם הכוונה להחזיק חום במאכל.